

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 09 | pp. 17-27 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

TIJORAT BANKLARI KAPITALLASHUVI VA DAROMADLARINING PROGNOZI

Abduraxmanov Farrux Talipjanovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston tijorat banklarining kapitallashuv darajasi va daromadlari 2030-yilgacha uch senariy - bazaviy, optimistik va pessimistik - doirasida prognoz qilingan. Prognoz sektor aktivlarining 90 foizdan ortig'ini qamrab oluvchi 20 ta tijorat bankining 2020-2024-yillardagi haqiqiy ko'rsatkichlariga asoslangan bo'lib, unda balans o'zaro bog'liqliklariga tayanuvchi imitatsion model qo'llanilgan. Model parametrlari (aktivlarning o'sish sur'ati, aktivlar rentabelligi, foydani kapitallashtirish koeffitsienti va tashqi kapital in'ektsiyalari hajmi) retrospektiv trend baholari hamda panel ma'lumotlar asosida baholangan regressiya tenglamasi yordamida asoslangan. Natijalarga ko'ra, bazaviy senariyda kapitallashuv darajasi 2030-yilga borib 14,54 foizdan 13,21 foizga pasayadi, optimistik senariyda 16,91 foizgacha ko'tariladi, pessimistik senariyda esa 10,79 foizga tushib, tartibga soluvchi eng kam darajadan past bo'ladi. Kapitallashuv darajasini 15 foiz atrofida saqlab qolish uchun 2030-yilga qadar bazaviy senariyda 29,7 trln so'm, pessimistik senariyda esa 63,8 trln so'm qo'shimcha kapital talab etiladi.

Kalit so'zlar: bank kapitali, kapitallashuv darajasi, prognozlash, senariy tahlili, imitatsion model, aktivlar rentabelligi, foydani kapitallashtirish, kapital rejalashtirish, bank tizimi barqarorligi.

Abstract. The article presents a forecast of the capitalization level and earnings of commercial banks in Uzbekistan up to 2030 under three scenarios: baseline, optimistic and pessimistic. The forecast is based on the actual 2020-2024 indicators of 20 commercial banks accounting for more than 90 per cent of the sector's assets, and employs a simulation model built on balance-sheet identities. The model parameters - asset growth rate, return on assets, profit retention ratio and the volume of external capital injections - are justified using retrospective trend estimates and a regression equation estimated on panel data. The results show that under the baseline scenario the capitalization ratio declines from 14.54 to 13.21 per cent by 2030; under the optimistic scenario it rises to 16.91 per cent; and under the pessimistic scenario it falls to 10.79 per cent, dropping below the regulatory minimum. Maintaining the ratio at around 15 per cent would require additional capital of 29.7 trillion soums under the baseline scenario and 63.8 trillion soums under the pessimistic one by 2030.

Keywords: bank capital, capitalization level, forecasting, scenario analysis, simulation model, return on assets, profit retention, capital planning, banking system stability.

Аннотация. В статье представлен прогноз уровня капитализации и доходов коммерческих банков Узбекистана до 2030 года в рамках трёх сценариев - базового, оптимистического и пессимистического. Прогноз основан на фактических показателях 20 коммерческих банков за 2020-2024 годы, на долю которых приходится более 90 процентов активов сектора, и построен с использованием имитационной модели, опирающейся на

балансовые взаимосвязи. Параметры модели - темп роста активов, рентабельность активов, коэффициент капитализации прибыли и объём внешних вливаний капитала - обоснованы на основе ретроспективных трендовых оценок и регрессионного уравнения, оценённого по панельным данным. Согласно результатам, в базовом сценарии уровень капитализации снижается с 14,54 до 13,21 процента к 2030 году, в оптимистическом - повышается до 16,91 процента, а в пессимистическом - падает до 10,79 процента, опускаясь ниже регулятивного минимума. Для поддержания показателя на уровне около 15 процентов к 2030 году потребуется дополнительный капитал в размере 29,7 трлн сумов в базовом и 63,8 трлн сумов в пессимистическом сценарии.

Ключевые слова: банковский капитал, уровень капитализации, прогнозирование, сценарный анализ, имитационная модель, рентабельность активов, капитализация прибыли, планирование капитала, устойчивость банковской системы.

Kirish

Bank tizimining kapitallashuv darajasi iqtisodiyotni kreditlash salohiyatini belgilovchi asosiy cheklovchi omillardan biri hisoblanadi. Kapital hajmi bankning risk qabul qilish qobiliyatini belgilaydi va shu orqali kredit portfelining maksimal o'sish sur'atiga chegara qo'yadi. Shu sababli kapitallashuv va daromadlarning o'rta muddatli prognozi nafaqat alohida bankning strategik rejalashtirish vositasi, balki makroprudensial siyosat uchun ham muhim tahlil vositasidir.

O'zbekiston bank sektori so'nggi besh yilda jadal o'sish bosqichini boshdan kechirdi. Tadqiqot namunasiga kiritilgan 20 ta bankning jami aktivlari 2020-yildagi 343,6 trln so'mdan 2024-yilda 707,0 trln so'mga, ya'ni 2,06 barobar oshdi. Ayni paytda o'z kapitali 1,90 barobar - 54,0 trln so'mdan 102,8 trln so'mga - o'sdi. Kapitalning aktivlardan sekinroq o'sishi natijasida kapitallashuv darajasi (o'z kapitalining jami aktivlarga nisbati) 15,72 foizdan 14,54 foizga pasaydi. Bu tendensiya davom etsa, o'rta muddatli istiqbolda sektor kapital yetishmovchiligi muammosiga duch kelishi mumkin.

Muammoning dolzarbligini yana ikkita holat kuchaytiradi. Birinchidan, "O'zbekiston-2030" strategiyasida iqtisodiyotni jadal o'stirish va kredit resurslariga bo'lgan talabni qondirish vazifalari belgilangan bo'lib, bu bank aktivlarining yuqori sur'atda o'sishini taqozo etadi. Ikkinchidan, davlat ulushi yuqori bo'lgan banklarni xususiylashtirish jarayonida kapitalni byudjet mablag'lari hisobidan to'ldirish amaliyoti bosqichma-bosqich cheklanadi, ya'ni kapital o'sishining asosiy yuki bankning o'z foydasiga tushadi. Shu sharoitda kapitallashuv darajasining kelajakdagi traektoriyasi bevosita banklarning daromad keltirish qobiliyatiga bog'liq bo'lib qoladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Bank kapitalining prognozlash muammosi ilmiy adabiyotda ikki yo'nalishda rivojlangan. Birinchi yo'nalish banklarning kapital koeffitsientini maqsadli darajaga moslashtirish mexanizmlarini o'rganadi. M. Flannery va K. Rangan, shuningdek A. Berger va uning hammualliflari yirik bank tashkilotlari maqsadli kapital darajasiga ega ekanligini va undan chetlanishni asosan taqsimlanmagan foyda hamda dividend siyosati orqali tuzatishini empirik asosladilar. B. Cohen va M. Scatigna Bazel III talablari joriy etilgan davrda banklar kapital koeffitsientini oshirishning uchta kanalidan - foydani kapitallashtirish, kapitalni tashqaridan jalb etish va aktivlar o'sishini sekinlashtirish -

foydalanganini, bunda rivojlanayotgan bozorlarda asosiy kanal taqsimlanmagan foyda bo'lganini ko'rsatdi. Ushbu natija mazkur tadqiqotda qurilgan imitatsion modelning nazariy asosini tashkil etadi.

Ikkinchi yo'nalish stress-testlash va senariy tahlili metodologiyasi bilan bog'liq. M. Cihak IMF doirasida amaliy stress-testlash metodologiyasini bayon etib, bank tizimining kapital yetarliligini turli makroiqtisodiy senariylar bo'yicha modellashtirish tartibini asoslab berdi. X. Blaschke, M. Jons, J. Majnoni va S. Peria moliyaviy tizimlarni stress-testlashda senariylarni tanlash va parametrlarni kalibrlash masalalarini ko'rib chiqdilar. A. Foliya markaziy banklar tomonidan qo'llanilayotgan kredit riski stress-testlari yondashuvlarini umumlashtirdi. Bazel qo'mitasining stress-testlash tamoyillari to'g'risidagi hujjatida esa senariylar bir nechta variantda - shu jumladan yomon (adverse) senariyda - ishlab chiqilishi va kapital rejalashtirish jarayoniga integratsiya qilinishi zarurligi ta'kidlangan.

Kapital yetarliligi va kreditlash faolligi o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilgan L. Gambakorta va X. Shin kapitali mustahkam banklar arzonroq resurs jalb etishini va kreditlashni jadalroq kengaytirishini ko'rsatdi. S. Xanson, A. Kashyap va J. Steyn makroprudensial yondashuv doirasida kapital talablarini oshirish jarayoni aktivlarni qisqartirish emas, balki foydani kapitallashtirish hisobidan amalga oshirilishi lozimligini asoslab berdilar. A. Admati va M. Xellvig esa banklarning yuqori leverajga tayanishi tizimli riskni oshirishini va kapital darajasini oshirish uzoq muddatda kreditlash xarajatlarini oshirmasligini ta'kidlaydilar.

Prognozlash texnikasi nuqtai nazaridan qisqa vaqt qatorlariga ega bo'lgan sharoitda sof ekstrapolyatsiya usullari (ARIMA, eksponensial silliqdash) cheklangan imkoniyatga ega bo'lib, adabiyotda balans o'zaro bog'liqliklariga tayanuvchi hisobkitob (accounting-based) va senariy modellari afzal deb qaraladi. Bunday modellarda prognoz o'zgaruvchilarning ekstrapolyatsiyasi orqali emas, balki iqtisodiy jihatdan asoslangan parametrlarning kombinatsiyasi orqali quriladi, bu esa natijalarni siyosat qarorlari nuqtai nazaridan izohlash imkonini beradi.

Mahalliy adabiyotda bank kapitallashuvi ko'proq amaldagi me'yorlarga rioya etish nuqtai nazaridan tahlil qilingan bo'lib, kapital va daromadlarning o'rta muddatli senariy prognozlari kam uchraydi. Mazkur maqola shu bo'shliqni to'ldirishga va O'zbekiston bank sektori uchun 2030-yilgacha bo'lgan kapital traektoriyasining miqdoriy bahosini taqdim etishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning axborot bazasini "Ahbor-Reyting" reyting agentligining bank sektori bo'yicha analitik sharhlarida e'lon qilingan renkinglar tashkil etadi. Namunaga tahlil davrining barcha yillarida faoliyat yuritgan va sektor aktivlarining 90 foizdan ortig'ini qamrab oluvchi 20 ta tijorat banki kiritilgan; retrospektiv davr 2020-2024-yillarni, prognoz davri esa 2025-2030-yillarni qamrab oladi.

Retrospektiv tendensiyalarni baholash uchun log-chiziqli trend modellari qo'llanildi. Baholash natijalari quyidagicha:

$$\ln(A_t) = 5,8541 + 0,1825 t, \quad R\text{-kvadrat} = 0,993;$$

$$\ln(E_t) = 4,0049 + 0,1590 t, \quad R\text{-kvadrat} = 0,994,$$

bu yerda A - jami aktivlar, E - o'z kapitali, t - vaqt trendi. Tenglamalardan kelib chiqadigan yillik o'sish sur'atlari aktivlar uchun 20,0 foizni, kapital uchun 17,2 foizni tashkil etadi. Ushbu baholar prognoz senariylarining yuqori chegarasini asoslashda mo'ljall sifatida ishlatildi. Sof foyda ko'rsatkichi yuqori volatillikka ega bo'lgani (2020-2024-yillarda 3,5 dan 11,7 trln so'mgacha tebranish) sababli u bevosita ekstrapolyatsiya qilinmadi, balki aktivlar rentabelligi orqali modellashtirildi.

Kapitallashuv darajasi o'zgarishining omillarini aniqlash uchun 20 ta bankning 2022-2024-yillardagi ma'lumotlari asosida (60 ta kuzatuv) quyidagi regressiya tenglamasi baholandi:

$$dCAP = -0,468 + 0,531 ROA - 0,041 GA, \quad R\text{-kvadrat} = 0,382; \quad N = 60,$$

bu yerda dCAP - kapitallashuv darajasining yillik o'zgarishi (foiz punktda), ROA - aktivlar rentabelligi, GA - aktivlarning o'sish sur'ati. ROA oldidagi koeffitsient 1 foiz darajada, GA oldidagi koeffitsient esa 5 foiz darajada statistik ahamiyatli. Tenglama iqtisodiy mazmun jihatidan quyidagini bildiradi: rentabellikning 1 foiz punktga oshishi kapitallashuv darajasini 0,53 foiz punktga oshiradi, aktivlarning har 10 foizga kengayishi esa uni 0,41 foiz punktga pasaytiradi. Ushbu tenglama prognoz natijalarini tekshirish (validatsiya) uchun ishlatildi.

Prognozning asosiy vositasi sifatida balans o'zaro bog'liqliklariga tayanuvchi imitatsion model qo'llanildi:

$$\begin{aligned} (1) \quad A_t &= A_{(t-1)} \times (1 + g_t); \\ (2) \quad NP_t &= ROA_t \times A_t; \\ (3) \quad E_t &= E_{(t-1)} + b_t \times NP_t + INJ_t; \\ (4) \quad CAP_t &= (E_t / A_t) \times 100 \%, \end{aligned}$$

bu yerda g - aktivlarning o'sish sur'ati; NP - sof foyda; b - foydani kapitallashtirish (reinvestitsiya) koeffitsienti; INJ - tashqi kapital in'ektsiyalari hajmi; CAP - kapitallashuv darajasi. Model 2024-yil yakuniy holatidan boshlab yillik qadamda 2030-yilgacha hisoblanadi.

Parametrlar retrospektiv ma'lumotlar asosida kalibrlandi. 2022-2024-yillarda kapital o'sishining foyda bilan izohlanmaydigan qismi o'rtacha yiliga 4,3 trln so'mni tashkil etgan; foydani kapitallashtirish koeffitsienti esa 0,8 atrofida bo'lgan. Uchta senariy parametrlari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Prognoz senariylarining parametrlari (2025-2030-yillar)

Parametr	Bazaviy	Optimistik	Pessimistik
Aktivlarning o'sish sur'ati, %	16,5 dan 14,0 gacha	15,0 dan 12,5 gacha	18,0 dan 10,0 gacha
Aktivlar rentabelligi (ROA), %	1,45 dan 1,60 gacha	1,70 dan 2,25 gacha	1,10 dan 0,95 gacha
Foydani kapitallashtirish koeffitsienti (b)	0,80	0,85	0,70
Yillik tashqi kapital in'ektsiyalari, trln so'm	4,0-4,4	5,0-6,5	2,5

Parametr	Bazaviy	Optimistik	Pessimistik
Senariyning iqtisodiy mazmuni	amaldagi tendensiyalarning davomi	rentabellikning oshishi, xususiylashtirish va IPO natijasida kapital jalb etilishi	foydaning pasayishi, tashqi qo'llab-quvvatlashning qisqarishi, kapital cheklovi

Bazaviy senariy 2022-2024-yillardagi o'rtacha ko'rsatkichlarning inersion davomini aks ettiradi. Optimistik senariyda banklar samaradorligining oshishi, muammoli aktivlar ulushining qisqarishi va xususiylashtirish jarayonida strategik investorlar hamda birlamchi ommaviy joylashtirish (IPO) orqali kapital jalb etilishi nazarda tutilgan; ayni paytda aktivlarning o'sishi biroz me'yorlashtiriladi. Pessimistik senariyda esa foyda marjasining siqilishi, zaxiralarga ajratmalarning oshishi va byudjet hisobidan kapitalni to'ldirish amaliyotining qisqarishi ko'zda tutilgan; kapital yetishmovchiligi esa prognoz davrining ikkinchi yarmida aktivlar o'sishini majburiy ravishda sekinlashtiradi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Prognoz hisob-kitoblarning boshlang'ich bazasi bo'lgan retrospektiv ko'rsatkichlar 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

Namunadagi banklarning retrospektiv ko'rsatkichlari, 2020-2024-yillar

Ko'rsatkich	2020	2021	2022	2023	2024
Aktivlar, trln so'm	343,6	415,3	520,8	608,2	707,0
O'z kapitali, trln so'm	54,0	66,1	74,2	89,5	102,8
Sof foyda, trln so'm	5,28	3,51	9,22	11,74	8,81
Aktivlar o'sishi, %	-	20,9	25,4	16,8	16,3
Kapital o'sishi, %	-	22,5	12,2	20,7	14,8
Kapitallashuv darajasi, %	15,72	15,93	14,25	14,72	14,54
ROA, %	1,54	0,85	1,77	1,93	1,25
ROE, %	9,77	5,31	12,42	13,11	8,57

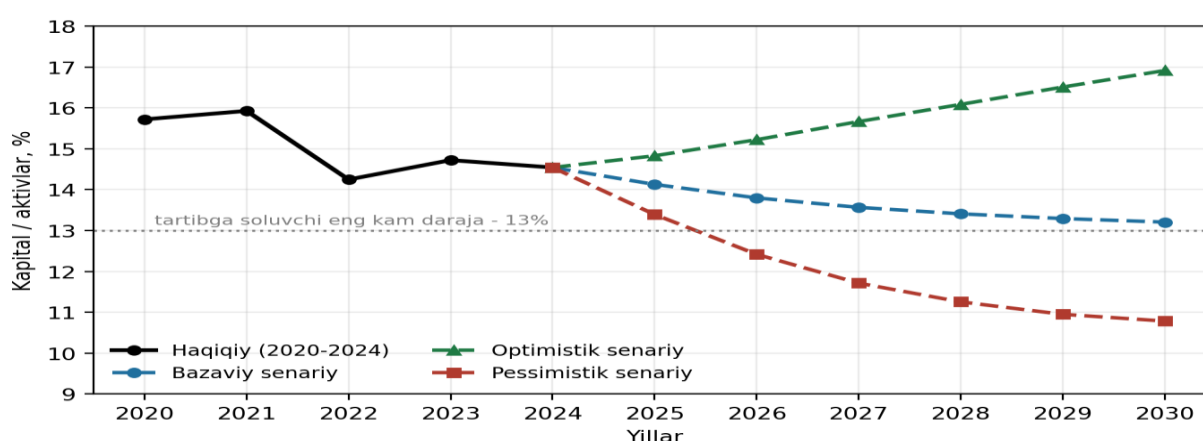
2-jadval ma'lumotlari prognozning boshlang'ich shartlarini belgilaydi: nisbatan yuqori o'sish sur'ati (yiliga 16-25 foiz), o'rtacha 1,47 foizni tashkil etgan, ammo yildan yilga sezilarli tebranadigan rentabellik va asta-sekin pasayib borayotgan kapitallashuv darajasi. 2024-yilda sof foydaning 24,9 foizga qisqarishi prognozda pessimistik senariyning ehtimoligini oshiruvchi omil sifatida hisobga olindi.

Imitatsion model asosida olingan kapitallashuv darajasi va o'z kapitali prognozi 3-jadvalda hamda 1-rasmda keltirilgan.

3-jadval

Kapitallashuv darajasi va o'z kapitalining 2030-yilgacha prognozi

Yillar	Bazaviy CAP, %	Bazaviy kapital	Optimistik CAP, %	Optimistik kapital	Pessimistik CAP, %	Pessimistik kapital
2024 (haqiqiy)	14,54	102,8	14,54	102,8	14,54	102,8
2025	14,13	116,4	14,83	120,6	13,39	111,7
2026	13,80	131,8	15,22	141,7	12,42	120,7
2027	13,57	149,7	15,66	166,2	11,71	129,8
2028	13,41	170,2	16,08	193,7	11,26	139,7
2029	13,29	193,2	16,51	224,7	10,95	150,8
2030	13,21	218,8	16,91	259,0	10,79	163,4

1-rasm. Kapitallashuv darajasining haqiqiy dinamikasi va 2030-yilgacha prognozi, %

Bazaviy senariyda kapitallashuv darajasi butun prognoz davri mobaynida asta-sekin pasayib boradi va 2030-yilga borib 13,21 foizni tashkil etadi. Pasayish sur'ati yiliga o'rtacha 0,22 foiz punktni tashkil qiladi va davr oxiriga borib sekinlashadi, chunki modelda aktivlarning o'sish sur'ati bosqichma-bosqich pasayishi nazarda tutilgan. Muhim jihat shundaki, bu senariyda ham ko'rsatkich tartibga soluvchi eng kam darajaga juda yaqinlashadi, ya'ni sektorning kapital buferi yupqalashadi va tashqi shoklarga chidamliligi zaiflashadi.

Optimistik senariyda rentabellikning bosqichma-bosqich 2,25 foizga oshishi va foydani kapitallashtirish koeffitsientining 0,85 darajasida saqlanishi hisobiga kapitallashuv darajasi izchil o'sib, 2030-yilga borib 16,91 foizga yetadi. Bunda o'z kapitali 259,0 trln so'mni tashkil etib, 2024-yilga nisbatan 2,52 barobar oshadi. E'tiborlisi shundaki, bu senariyda aktivlarning o'sish sur'ati bazaviy senariyga nisbatan past bo'lishiga qaramay, kapitalning yuqori darajasi banklarga kelgusi davrlarda kreditlashni kengaytirish uchun zaxira yaratadi.

Pessimistik senariyda vaziyat sifat jihatidan boshqacha kechadi. Rentabellikning 0,85-0,95 foizgacha pasayishi va tashqi kapital in'ektsiyalarining yiliga 2,5 trln so'mgacha

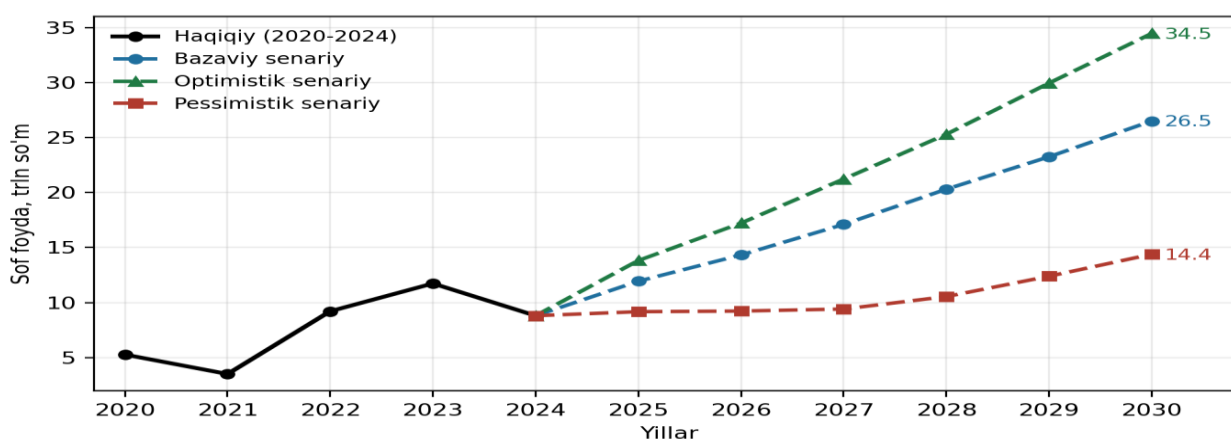
qisqarishi sharoitida kapitallashuv darajasi allaqachon 2026-yilda 13 foizlik chegaradan pastga tushadi va 2030-yilga borib 10,79 foizni tashkil etadi. Bunda modelda kapital cheklovining teskari ta'siri ham hisobga olingan: kapital yetishmovchiligi tufayli aktivlarning o'sish sur'ati prognoz davrining ikkinchi yarmida majburiy ravishda 10-12 foizgacha sekinlashadi. Amalda bu iqtisodiyotni kreditlash hajmining qisqarishini va bank sektorining iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash qobiliyatining pasayishini anglatadi.

Daromadlar bo'yicha prognoz natijalari 4-jadvalda va 2-rasmda aks ettirilgan.

4-jadval

Sof foyda va rentabellik ko'rsatkichlarining 2030-yilgacha prognozi

Yillar	Bazaviy foyda	Bazaviy ROA, %	Optimistik foyda	Optimistik ROA, %	Pessimistik foyda	Pessimistik ROA, %
2024 (haqiqiy)	8,81	1,25	8,81	1,25	8,81	1,25
2025	11,94	1,45	13,82	1,70	9,18	1,10
2026	14,33	1,50	17,22	1,85	9,23	0,95
2027	17,10	1,55	21,22	2,00	9,42	0,85
2028	20,30	1,60	25,29	2,10	10,55	0,85
2029	23,25	1,60	29,94	2,20	12,40	0,90
2030	26,50	1,60	34,45	2,25	14,39	0,95
2025-2030-yillar jami foyda	113,4	-	142,0	-	65,2	-

2-rasm. Bank sektori sof foydasining haqiqiy dinamikasi va 2030-yilgacha prognozi, trln so'm

Prognoz davrida jamlangan sof foyda bazaviy senariyda 113,4 trln so'mni, optimistik senariyda 142,0 trln so'mni, pessimistik senariyda esa atigi 65,2 trln so'mni tashkil etadi. Senariylar o'rtasidagi farq 76,8 trln so'mga yetadi, bu 2024-yildagi sektor

kapitalining uchdan ikki qismiga teng. Bu raqam kapitallashuv muammosining mohiyatan daromadlilik muammosi ekanligini yaqqol ko'rsatadi: kapital o'sishining asosiy manbayi tashqi in'ektsiyalar emas, balki foydadir.

Prognoz natijalarining ishonchliligini tekshirish maqsadida yuqorida keltirilgan regressiya tenglamasi yordamida validatsiya o'tkazildi. Har bir senariy uchun modeldan olingan ROA va aktivlar o'sishi qiymatlari tenglamaga qo'yildi va kapitallashuv darajasining yillik o'rtacha o'zgarishi hisoblandi. Natijalar imitatsion model bilan yaqin bo'lib chiqdi: bazaviy senariyda tenglama bo'yicha -0,27 foiz punkt, model bo'yicha -0,22 foiz punkt; optimistik senariyda mos ravishda +0,04 va +0,40 foiz punkt; pessimistik senariyda -0,53 va -0,63 foiz punkt. Optimistik senariyda tafovutning nisbatan kattaligi tenglamada tashqi kapital in'ektsiyalari alohida omil sifatida hisobga olinmaganligi bilan izohlanadi.

5-jadvalda senariylarning 2030-yilgacha bo'lgan yakuniy natijalari va kapitallashuvning maqsadli darajasini ta'minlash uchun zarur bo'ladigan qo'shimcha kapital hajmi keltirilgan.

5-jadval

Senariylarning 2030-yilgi yakuniy natijalari va qo'shimcha kapital ehtiyoji

Ko'rsatkich	Bazaviy	Optimistik	Pessimistik
Aktivlar, trln so'm	1 656,5	1 531,2	1 515,1
O'z kapitali, trln so'm	218,8	259,0	163,4
Sof foyda, trln so'm	26,5	34,5	14,4
Kapitallashuv darajasi, %	13,21	16,91	10,79
ROA, %	1,60	2,25	0,95
ROE, %	12,12	13,30	8,81
Aktivlarning 2024-yilga nisbatan o'sishi, marta	2,34	2,17	2,14
Kapitalning 2024-yilga nisbatan o'sishi, marta	2,13	2,52	1,59
13% darajaga nisbatan kapital farqi, trln so'm	+3,4	+59,9	-33,6
15% maqsadli darajaga qo'shimcha kapital ehtiyoji, trln so'm	29,7	ehtiyoj yo'q	63,8

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, kapitallashuv darajasini 15 foiz atrofida - ya'ni tartibga soluvchi eng kam darajadan yetarli bufer bilan yuqorida - saqlab qolish uchun bazaviy senariyda 2030-yilga qadar qo'shimcha 29,7 trln so'm, pessimistik senariyda esa 63,8 trln so'm kapital talab etiladi. Bu summalar mos ravishda 2024-yil kapitalining 28,9 va 62,1 foiziga teng. Optimistik senariyda esa qo'shimcha kapital ehtiyoji umuman yuzaga kelmaydi, aksincha, 15 foizlik darajadan 29,3 trln so'mlik ortiqcha kapital shakllanadi va

bu resursni kreditlashni kengaytirishga yoki dividend to'lovlarini oshirishga yo'naltirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Senariylarni qiyoslash bir necha muhim xulosani beradi. Birinchidan, kapitallashuv darajasining kelajakdagi traektoriyasiga eng katta ta'sirni aktivlar o'sishi emas, balki rentabellik ko'rsatadi: pessimistik va optimistik senariylarda aktivlar hajmi 2030-yilga borib deyarli teng (1 515 va 1 531 trln so'm), biroq kapital darajasi 1,59 barobar farq qiladi. Ikkinchidan, kapital cheklovi o'zini o'zi kuchaytiruvchi mexanizmga ega: rentabellikning pasayishi kapital o'sishini sekinlashtiradi, bu esa aktivlar o'sishini cheklaydi va daromad bazasining kengayishiga to'sqinlik qiladi. Uchinchidan, tashqi kapital in'ektsiyalarining roli cheklangan - hatto optimistik senariyda ham kapital o'sishining 75 foizdan ortig'i foyda hisobiga to'g'ri keladi.

Tadqiqot natijalarini talqin qilishda bir qator cheklovlarni hisobga olish lozim. Kapitallashuv darajasi sifatida balans ko'rsatkichi (kapitalning jami aktivlarga nisbati) qo'llanilgan bo'lib, u tartibga soluvchi, risk bo'yicha tortilgan aktivlarga asoslangan koeffitsientdan farq qiladi. Model makroiqtisodiy o'zgaruvchilarni (yalpi ichki mahsulot o'sishi, inflyatsiya, almashuv kursi) bevosita o'z ichiga olmaydi va ularning ta'siri senariy parametrlari orqali bilvosita hisobga olinadi. Shuningdek, prognozda kredit portfeli sifatining (NPL ulushi) alohida modellashirilmaganligi ham natijalarning aniqligini cheklaydi.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan prognoz tadqiqoti quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon berdi.

Birinchidan, amaldagi tendensiyalar davom etgan taqdirda (bazaviy senariy) O'zbekiston bank sektorining kapitallashuv darajasi 2030-yilga borib 14,54 foizdan 13,21 foizga pasayadi. Bu ko'rsatkich rasmiy talablardan past bo'lmasa-da, kapital buferi tashqi shoklarni yumshatish uchun yetarli bo'lmay qolish xavfini keltirib chiqaradi.

Ikkinchidan, optimistik senariyda, ya'ni aktivlar rentabelligi 2,2-2,25 foizga oshirilgan va foydaning kamida 85 foizi kapitallashtirilgan holda, kapitallashuv darajasi 16,91 foizga ko'tariladi va sektor qo'shimcha kapital jalb etishga muhtoj bo'lmaydi. Bu senariyning amalga oshishi banklar samaradorligini oshirish, operatsion xarajatlarni optimallashtirish va muammoli aktivlar ulushini qisqartirish bo'yicha izchil ishlarga bog'liq.

Uchinchidan, pessimistik senariyda kapitallashuv darajasi 2026-yildayoq 13 foizlik chegaradan pastga tushadi va 2030-yilga borib 10,79 foizni tashkil etadi. Bu holatda kapital yetishmovchiligi aktivlar o'sishini majburan sekinlashtiradi, natijada iqtisodiyotni kreditlash imkoniyati toraydi.

To'rtinchidan, senariylar o'rtasidagi tafovutning asosiy manbai rentabellikdir. Prognoz davrida jamlanadigan sof foyda bazaviy senariyda 113,4 trln so'mni, pessimistik senariyda esa atigi 65,2 trln so'mni tashkil etadi; bu farq 2024-yildagi sektor kapitalining uchdan ikki qismiga teng.

Beshinchidan, kapitallashuv darajasini 15 foizda saqlab qolish uchun bazaviy senariyda 29,7 trln so'm, pessimistik senariyda 63,8 trln so'm qo'shimcha kapital talab etiladi.

Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi. Birinchidan, har bir bankda kamida besh yillik gorizontalga ega, uchta senariyni (bazaviy, optimistik, yomon) o'z ichiga oluvchi

kapital rejalashtirish hujjatini shakllantirish va uni kredit portfelining o'sish rejasi bilan bevosita bog'lash maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, aktivlarning o'sish sur'ati bilan kapitalning ichki manbalar hisobidan o'sish sur'ati o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlovchi ichki cheklov (kapital bilan qo'llab-quvvatlanadigan barqaror o'sish sur'ati ko'rsatkichi) joriy etilishi lozim. Uchinchidan, davlat ulushi yuqori banklarda dividend siyosati kapitallashuv maqsadlariga bo'ysundirilishi, kapital yetarliligi buferi past bo'lgan banklarda foydani to'liq kapitallashtirish amaliyoti qo'llanilishi kerak. To'rtinchidan, kapitalni tashqaridan jalb etishning bozor mexanizmlarini - strategik investorlar, birlamchi ommaviy joylashtirish va subordinar qarz vositalarini - faollashtirish talab etiladi. Beshinchidan, prognozda pessimistik senariyning kalit omili bo'lgan rentabellikning pasayishiga qarshi choralar sifatida foizsiz daromadlar ulushini oshirish, operatsion samaradorlikni yaxshilash va zaxiralarga ajratmalar hajmini kredit portfeli sifatini oshirish orqali kamaytirish yo'nalishlariga ustuvorlik berilishi lozim.

Keyingi tadqiqotlarda modelni makroiqtisodiy o'zgaruvchilar bilan bog'lash, kredit riskini alohida blok sifatida modellashtirish va prognozni alohida banklar kesimida amalga oshirish natijalarning amaliy qiymatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni "O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risida. - www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son Farmoni "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida". - www.lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining "Tijorat banklari kapitalining yetarlilik darajasiga qo'yiladigan talablar to'g'risida"gi Nizomi (Adliya vazirligida 2015-yil 6-iyulda 2693-son bilan ro'yxatga olingan). - www.lex.uz
4. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. - Basel: BIS, 2011. - 77 p.
5. Basel Committee on Banking Supervision. Stress testing principles. - Basel: BIS, 2018. - 12 p.
6. Cohen B.H., Scatigna M. Banks and capital requirements: Channels of adjustment // Journal of Banking & Finance. - 2016. - Vol. 69, Suppl. 1. - P. S56-S69.
7. Flannery M.J., Rangan K.P. What caused the bank capital build-up of the 1990s? // Review of Finance. - 2008. - Vol. 12, No. 2. - P. 391-429.
8. Berger A.N., DeYoung R., Flannery M.J., Lee D., Oztekin O. How do large banking organizations manage their capital ratios? // Journal of Financial Services Research. - 2008. - Vol. 34. - P. 123-149.
9. Gropp R., Heider F. The determinants of bank capital structure // Review of Finance. - 2010. - Vol. 14, No. 4. - P. 587-622.
10. Cihak M. Introduction to Applied Stress Testing. IMF Working Paper WP/07/59. - Washington: IMF, 2007. - 74 p.
11. Blaschke W., Jones M.T., Majnoni G., Peria S.M. Stress Testing of Financial Systems: An Overview of Issues, Methodologies, and FSAP Experiences. IMF Working Paper WP/01/88. - Washington: IMF, 2001. - 56 p.

12. Foglia A. Stress testing credit risk: a survey of authorities' approaches // International Journal of Central Banking. - 2009. - Vol. 5, No. 3. - P. 9-45.
13. Gambacorta L., Shin H.S. Why bank capital matters for monetary policy // Journal of Financial Intermediation. - 2018. - Vol. 35, Part B. - P. 17-29.
14. Hanson S.G., Kashyap A.K., Stein J.C. A macroprudential approach to financial regulation // Journal of Economic Perspectives. - 2011. - Vol. 25, No. 1. - P. 3-28.
15. Admati A., Hellwig M. The Bankers' New Clothes: What's Wrong with Banking and What to Do about It. - Princeton: Princeton University Press, 2013. - 398 p.
16. Diamond D.W., Rajan R.G. A Theory of Bank Capital // The Journal of Finance. - 2000. - Vol. 55, No. 6. - P. 2431-2465.
17. Berger A.N., Herring R.J., Szego G.P. The role of capital in financial institutions // Journal of Banking & Finance. - 1995. - Vol. 19, No. 3-4. - P. 393-430.
18. Abdullayeva Sh.Z. Bank ishi. Darslik. - T.: "Iqtisod-Moliya", 2017. - 732 b.
19. "Ahbor-Reyting" reyting agentligi. Bank sektorining analitik sharhi. - № 74, № 78. - Toshkent, 2024-2025.
20. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimining asosiy ko'rsatkichlari. - www.cbu.uz

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

